

ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Галичина

**ПОЛІТИЧНО-ІСТОРИЧНИЙ НАРИС
З ПРИВОДУ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

С. ТОМАШІВСЬКОГО

ДРУГЕ ВИДАННЯ

Накладом видавництва
1915

ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Галичина

**ПОЛІТИЧНО-ІСТОРИЧНИЙ НАРИС
З ПРИВОДУ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

С. ТОМАШВСЬКОГО

ДРУГЕ ВИДАНЄ

Накладом видавництва
1915

Отсей нарис є основою окремої праці п. з. «Галичина як політичний і воєнний чинник колись і тепер. Причинок до історії світової війни», яка частинами появилася була у віденськім «Ділі» (чч. 214—220) в українській мові, а в цілості накладом Ф. Брукмана в Мінхені у німецькім перекладі. Хоч сама праця мала служити головно актуальним політичним цілям, то отся винята з неї основа не без самостійної наукової ваги, як перша в нашій історичній літературі проба синтетичного зображення галицької минувшини в рамках не лише загально української, а й європейської історії. І тут саме причина нового видання.

А. Край.

I.

ГАЛИЧИНА ІСТОРИЧНА Й СУЧАСНА.

По обох боках великого європейського вододілу, у самій середині його воздушної лінії, лежить край, який до світової війни не тішився особливим розголосом, та тепер велить у всіх закутках землі богато про себе читати й говорити.

Галичина — то один із найбільш осередніх країв Європи. З його головної твердині — Перемишля — до Відня так само далеко, як до Києва, до Бреста над Океаном, як до Астраханя над Каспієм, до Петербурга, як до Риму, до Стокгольму, як до Солуня, до Копенгагену і Сунду, як до Царгороду й Босфору. Галичина творить найбільший коронний край передлітавської половини Австро-угорської держави і має урядову назву:

»Королівство Галичини і Володимириї з великим князівством Krakівським, Освенцимським і Заторським.« Як видно з сеї назви — се продукт зложенного історичного процесу. Коли одначе відмежимо від себе поодинокі історичні складові часті нинішнього коронного краю, то побачимо, що скоро-чена — многим одиноко знана — форма його імені: «Галичина» зовсім оправдана й задля означення цілого простору. Поведім від того місця на Сяні, де вливається ся його правобічна притока — Танва, лінію легко загнути до заходу, поміж Решевом на сході і Сендзішевом на заході, в напрямі Чудеца, Стрижова, Коросна і Дуклі до угорської границі. По східнім боці сеї межі маємо історичні краї: королівство Галичини (з північною Буковиною мало не в цілості) і частину (у сточищі р. Буга) королівства Володимириського, які і в історії були звісні як з'єдинені політично королівства. По західнім боці згаданої границі маємо частину території колишньої Малопольщі (вел. княз. Krakівського, князівства Судомирського, між долішнім Сяном і Вислокою) та маленькі простори двох шлезьких князівств, Освенцимського і Заторського.

Ся історична межа, як бачимо, сьогодня майже не має природних основ, хоч показала ся дуже тривкою (до середини

XIV в. протягом мало не чотирьох століть була державною, а потім ще стілько адміністративною границею), однаке в найдавніших віках не хиувало їй і природної підстави, у непроявідних пралісах над Вислоком, скріпленої ще фактом, що вона розділяла оба головні племена нин. Галичини — Українців на сході від Поляків на заході. Остання — етнографічна — межа підпала згодом певним перемінам: на півночі, над долішнім Вислоком, вона переснула ся майже до самого Сяну, на півдні ж, у Карпатах, переснула ся сильно до заходу аж поза р. Попрад. Тут треба ще зазначити, що часто уживаний поділ коронного краю на Східну і Західну Галичину (який по думці реформ 1846—50 мав утворити дві окремі адміністративні одиниці, згодом однаке обмежив свою важливість на судовий устрій краю та деякі маловажні адміністративні окремішності), що сей поділ являється ся комбінацією історичної й етнографічної границі очевидно на некористь української частини, бо узгляднує збільшене польської язикової території, а нехтує здобуток української, яка, беручи сам простір, у троє більша від польської. Подібне відношення й між обома історичними складовими частинами нинішнього коронного краю: територія колишніх королівств Галичини і Володимириї обіймає три четвертини теперішнього краю, а з цього простору на саму історичну Галичину припадає яких пять шестин. Коли ж візьмемо ще під увагу й Буковину, яка у значній частині географічно й історично належить до Галичини, то побачимо, що поняття Галичини історичної і теперішньої (австрійської), загалом беручи, доволі сходяться з з собою і тому в дальших увагах не будемо відокремлювати обох понять, хиба лише там, де цього вимагатиме докладність вислову.

II.

ПОЛІТИЧНО-ГЕОГРАФІЧНЕ ЗНАЧІНЄ.

Галичина з географічного погляду не є вповні одноцільний край, проте має визначні своєрідні прикмети, які надають йому специальне — аж виїмкове — становище на межі східної і західної Європи і підносять його до категорії окремих європейських індивідуальностей. Вздовж півднево-західного боку її тягнеться хребетний стовп, карпатський вал, що постійно скріплюється у півднево-східнім напрямі. З геологічного чи загально-морфологічного погляду ся частина Карпат — між Татрами і Роднянськими горами — може бути мало цікава, зате з політично-географичного боку вона дуже важна. Уесь край, що приріс до цього гірського хребта і творить немов його широкі підвалини, обернений по вказівкам сеї хребетної основи — у північно-східнім напрямі. Як середновічне підгороде при підніжжю кріпкого замку, має Галичина

чина з одного боку сильне оперте й захист, із другого певну обмеженість у своїм територіальнім розвитку і примус розвивати ся лише в означенім напрямку. І дійсно, мало в Європі гірських валів, щоб були би так само тривкою політичною межею як Карпати; хиба Пиринеї можуть рівнати ся з ними. В сім також пояснене, чому жителі Галичини розмірно незначну ролю відограли в історії західної Європи, а таку преважну в історії східної, чого вимовний доказ хочби у сім факті: коли галицька (і володимирська) людність була в силі колонізувати величезні простори понад Дністром, Богом і Дніпром, то в полуночевім і західнім напрямі встигла заселити лише сам головний хребет Карпат. Звідси, й особливо з лукової лінії гір, випливає й ріжниця між обома підгірями, галицьким і угорським. Перше звязане нерозривно із головним хребтом, творить немов органічне продовжене його, одно велике передмуре (*glacis*) у північносхідну сторону; другеж, чи то скорим спадом у надтиснянський низ, чи то напрямом бічних хребтів, виявляє певну дисгармонію з головним фортом — великим карпатським валом. Коротко кажучи — з двох політичних сил, що межують із собою на сих верхах, первага з самої природи по боці північного сусіда. Тимто виясняється, чому в історії кожда середньо-європейська держава, що оперла свої межі об Карпати мусіла безупинно змагати до того, щоб опанувати й північний бік Карпат, галицьке підгірє, з усіми його принадлежностями.

Посідане Галичини дає середньо-європейській державі перевагу над краями східної Європи. Бо без пересади Галичину можна назвати історичними воротами, чи як хто хоче ключем, між двома половинами Європи. Ся важна роля умовлена, окрім значіння Карпат, також політично-географічним характером цілої галицької території. Перемильть — се головна твердиня не лише Австро-Угорщини (як твердиня виступає він у першій історичній звістці про нього), а й цілої середини Європи супроти сходу. Тут аналогічні ворота як Бельфор—Шtrasбург між західною і середньою Європою. Між сточищами Сяну і Дністра, Буга і Стиру тягнеться великий європейський вододіл, що в політичній історії відограв більшу ролю, ніж самим політикам здається. Тому володінє такою важною вихідною і перехідною територією є для даної держави не лише імперативом закону самоудержання, а й найліпшою гарантією політичної переваги над просторами, що тут мають свій початок. Такими просторами є Посянє і Побуже до півночи, Подністрове, Побоже, Погорине і Постире до сходу, що відкривають величаві вигляди політичного й економічного розвитку прикарпатської держави. Не треба забувати, що Галичина з сусіднimi краями на сході з природи одна з найбогатших в Європі, а під доброю адміністрацією була благословеною землею з усіми даними для автаркії (добра земля, богаті ліси, нафта, сіль, зелізо, вугіль і т. ін.). Правда, Галичина не має природних границь до півночи і сходу й тому вимоги оборони, як велять політичну межу пересувати

з карпатського хребта на Дністер, Сян і Львівсько-томашівське розточе, так силують до ще дальшої експанзії в сім напрямі доти, доки не зустрінеть ся природна границя на Пинських болотах, Дніпрі і Чорнім морі. Правдивість цього твердження доказує істория, політична і воєнна, Галичини. З неї видно, що сей край належить до найбільше оспорюваних в Європі, з якого володінem держави доходили до найвищого політичного розвитку, а з його утратою були засуджені на постепенне зниднє. За сей край проляло ся дуже, дуже богато крові (т. зв. людова етимологія звідси виводила й назву «Червоної Русі»); коли менше, як у Ломбардії, Бельгії, Ельзасі, Шлезку, то лиш тому, що Галичина довгі віки лежала остронь від західно-європейського економічного і культурного життя. «Європеїзація» східної Європи в економічнім і культурнім напрямі ще дуже не давна: Катеринославщина то ще не Шлезк, а Чорне море ще і в приближенню не має такого значення як Балтик, хоч без сумніву вже є на дорозі до здобуття його ваги, а може й перевисшення.

Сьому політично-географічному становищу Галичини відповідає вповні й її етнографічний характер. Сей край лежить також у самій середині славянського світа, а українці, його жителі, творять під язиковим оглядом типову переходну славянську групу, яка сполучаючи в собі елементи східного і західного, північного й південного славянства творять своєрідний і самостійний тип у семі славянських народів. Поміж науковими теоріями про правітчину Славян, без сумніву, найкраще уаргументована та, що сю правітчину кладе на галицько-володимирські землі. Так само в антропологічнім та етнологічнім огляді українці Галичини творять осередну, переходну громаду, не лише у славянськім, а і в європейськім світі. Навіть культурне жите краю носить визначні прикмети того осереднього і переходного характеру: не лише чотири ріжні релігії перемішані з собою, а й у пануючій греко-католицькій конфесії гармонійно сполучений східний обряд із західними догмами, византійський стиль церков із західною вокальною і пластичною штukoю. Так є не лише тепер, так було завсіди.

До всеї ріжнородної ваги цього краю прилучається ще один момент незвичайно актуальний у нинішній хвили, національно-політичний. Галичина, в її історичних межах, племінно майже одноцільна; заселена племенем, якого вісім десятин живуть поза теперішнimi межами у південній Росії, на просторах природної і відвічної експанзії краю аж до натуральних границь. Ріжниця в національно-політичнім становищі Українців по сім і по тім боці австрійсько-російського кордону така, що висше розвитій, хоч малій частині цього народу, в Галичині, припала роль (не перший раз в історії) бути розсадником політичної думки і національної свідомості серед одного з найбільших народів Європи, — ідей, які самі собою мусять вести за собою політичний і господарський згорт цілої України.

Б. Історичний огляд.

I.

ПОЧАТКИ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ.

Галицько-володимирські землі виступають на історичну сцену розмірно дуже пізно (після Київщини!), бо що тільки під кінець X. в. Про час перед тою датою можемо висловляти лише більше-менше бистроумні здогади. Поминаючи спірне питання, чи переказані арабськими письменниками звістки про велику і сильну славянську державу «Валиньяна» (десь около VIII—IX. в.) звязані з українською Волинню чимось більше ніж подібністю імен чи ні, можна усталити деякі дані зперед вище означеного історичного моменту.

Край над середним Сяном і Дністром мусів бути заселений тою самою (українською) людністю, що жила й над Бугом і Стиром. На розточу між тими ріками перехрещувалися здавна три європейські торговельні шляхи: один із Угорщини до прибалтийських країв, другий зі Шлезка у Київщину і Дніпро та третій з перехрестя сих обох уздовж Дністра і Прута до устя Дунаю. Нинішні головні залізничні лінії в Галичині сходяться докладно з напрямом тих шляхів.

Сей важний комунікаційний вузол став уже дуже рано принадним преметом завойовницьких змагань сусідних державних організмів. З великою правдоподібністю можна впевнити, що се місце стояло під політичним впливом Аварів (568—799), яких велика наддунайська держава є дуже цікавим прототипом нинішньої австроугорської монархії. По аварськім розгромі згадана частина нин. Галичини попала мабуть у якусь звязь із головним преемником аварської держави, з Велико-моравським союзом (830—905). Коли Мадяри положили кінець сїй — можна сказати — другій передотечниці нинішньої, наддунайської монархії, то галицьке Закарпатє, на скілько не встигло удержаняти своєї повної самостійності, підпало ймовірно під вплив Київа, де тоді норманські князі клали основи під політичну будівлю старої Русі. Та не на довго, бо з ослабленем власти їх у середині X. в. відчула ся на північнім боці наших гір сила Чеської держави, яка у 2-їй половині того віку встигла розтягнути свої впливи на всі простори колишнього Великоморавського союзу, м. ін. на Поодре (Шлезк), Повисле (пізн. Малопольща з Krakowem) і Словаччину. Тоді то влада чеських князів (більше або менше фактична) розтягнула ся далеко на схід по жерела рр. Буга і Стира (себто по Броди — дуже старинну місцевість) та мабуть на часи цього чеського володіння треба покласти початок Перемишли (Перемишль = Перемисл +ъ город, себто город Перемисла: подібно як Ярославль, Володимир = город Ярослава, Володимира). Та отся світлість Чехії триває не довго;

одна з перших її територіяльних страт довершила ся на території нин. Галичини.

Київський вел. князь Володимир В., властивий основатель староруської держави, зараз на початку своєї діяльності дав позір на європейське роздороже в нашім краю і в поході весні 981 р. здобув Перемишль (це перша історична звістка про славну сьогодня твердиню) та т. зв. »Україну«, себто цілий ряд городів по лівім боці р. Буга, між ними найважніший Червен (положінє його непевне, як не коло Комарова, то коло Холму; він дав назву цілій території: «Червенські городи», «Червенська земля», опісля польськими хроністами фальшиво змінену і розтягнену на цілу Галичину як »Червону Русь«) та весь край по Вепр і Вислою піддав зверхності Київа. Про реванш Чехія не могла думати, бо незабаром (999) постигло її більше нещастє: утрата в користь новозорганізованої Болеславом I Польщі Шлезка і Краківщини на постійно, а решти країв на якийсь час.

Політичний переворот у самім осередку Європи в останніх десятиліттях Х. в. має взагалі епохальне історичне значінє. Зокрема мотиви політики Володимира не безінтересні і для нинішнього політика. Ідея племінної єдності тоді була незвісна (і сама спільність була лише у найперших завязках), рішали лише мотиви політичні й господарські. Саме коротко перед тим комунікація Київа з Чорним морем і тодішнім культурним сусітом була вчасті розірвана, вчасті утруднена турецькими номадами Печенігами, що заволоділи чорноморськими степами по обох боках Дніпра; тому заволодінє таким важним вузлом доріг між Бугом—Дністром—Сяном було очевидно одною із зasadничих вимог в організованю держави й успіх його давав чималі політичні й економічні користі державі згл. князеви. В останніх часах висказували ся навіть погляди, що окупація Галичини Володимиром мала бути вступом до акції в напрямі завойовання Царгороду! Як би матірю цього погляду не була задалеко йдуча ретроспективність у вияснюваню історичних подій, то можна би сказати, що й тоді найпевнішою дорогою до Дарданелів вела тудоюж, що й десять віків пізніше... В кождім разі маємо право висловити ся, що заволодінє Галичиною 981 р. причинило ся до успішного підбою іншої сили і в іншім напрямі: до запановання християнства і грецької церковної культури у цілій східній Європі. Нова сила, обхопивши і наш край, рішила скоро і раз на все про національно-культурну принадлежність тодішніх наших предків.

Політична й економічна вага Галичини спокусила по смерти Володимира В. († 1015) польського короля Болеслава звязати наново сей край із завойованою на Чехах Малопольщею. Використовуючи незгоду між синами Володимира, за поміч дану одному з них (свому ж зятеви Святополкови), одержує він лівий бік р. Буга (1018). Та польська окупація тривала коротко. По смерти Болеслава († 1025), за слабого його сина Мешка II. від-

воював Червенські городи вел. князь Ярослав, син Володимира (1030 і 1031) і скріпив західну межу своєї держави новим городом на лівім боці Сяну Ярославлем. Від того часу західна і південна границя нашого краю зі зверхного боку не була тревало переломлена до самої середини XIV. в.

II.

САМОСТІЙНА ГАЛИЦЬКА ДЕРЖАВА XI. і XII. в.

Староруська держава зі своєю столицею у Київі відограла в історії східної Європи подібну ролю як франконська держава у західній із столицею в Ахені. Обі держави не могли удержатися довго в обємі своєго найбільшого зросту, наслідком географічних, господарських, культурних і немаловажних династичних обставин та ріжниць, і розпали ся рано на більш органічні і природно умовлені державні твори. При сім процесі навіть первісні назви обох державних великанів зазнали подібної долі: обі на своїм початковім ґрунті зійшли до ролі парткулярного означення (Русини, Франки), а своє державно-політичне і національне значінє удержали по нині на первісно чужій, завойованій території (Росія, Франція). Хід історії в обох половинах Європи не дає підстави ані Німцям ані Українцям жалувати, що їх первісні універсальні монархії не удержали ся, бо якраз сей упадок причинив ся до витворення їх національних індивідуальностей.

Упадок староруської держави почав ся дуже рано: вже Володимирів син Ярослав не володів цілою спадщиною (лиш по Дніпро), а по його смерті († 1054) сей процес розвивав ся скоро, а на зверх виявляв ся найбільше постійним упадком політичного значіння Київа. Причини його нидіння були: 1. опановане степів Половцями, що були далеко тяжчим ворогом ніж їх попередники Печеніги (знищені Ярославом Мудрим) і що зіпхнули столицю старої Руси до становища окраинного города; 2. численність династії і хиби її фамілійного права тягли за собою ділене держави і межиусобиці, головно за честь сидіти на київськім престолі, аж до злобного руйновання предмету спору; 3. розвій провінцій, положених щасливійше від Київщини, і змагане їх династій до повної незалежності і до панування над Київом. Всі ті причини довели до того, що по сім боці Дніпра почали вже у другій половині XI. в. усамостійнятися дві головні землі, по сім і тім боці р. Буга, себто Волинь (Володимирия) і Галичина.

Ся останна має вже у 80-их рр. свою власну династию княжу, трьох братів Ростиславичів, що сиділи на окремих уділах, однаке вели спільно дуже одноцільну політику: Рюрик († 1104) у Перемишли, Володар († 1125) у Звенигороді (к. Львова, що опісля займає місце Звенигорода), опісля у Перемишли, та Василько († 1125) у Теребовли. Спадкоємцем усіх уділів став

остаточно Володарів син Володимирко († 1122), який осередком політичного житя всеї країни зробив Галич (1144), від якого пішла назва краю. Нова столиця й ціла земля розцвила головно за Ярослава (1153—1187), якого власть сягала здовж Дніпра і Прута по море й Дунай. На його сині Володимири II. (1187—1199) вигасла перша галицька династія, яка видала ряд визначних індивідуальностей і т. ск. створила Галичину в політичному розумінню.

Се діло політичного усамостійнення Прикарпаття було дуже трудне і було осягнене після цілого ряду кріявих війн, особливо важких до середини XII. в., з усіми сусідами, а найбільше з двома: волинською Володимириєю й Угорщиною. Саме географічне положінє Галичини й Володимириї мусіло бути жерелом безнастаних конфліктів між обома краями згі. їх князями, що змагали до поширення своїх посіlostей коштом противника. Володимирия була для Підкарпаття особливо тоді небезпечна, коли була в залежності від Київа (а так було правильно до середини XII. в.), або противно, коли сама здобувала ігемонію над Київщиною (около 1150). В сій боротьбі було становище Ростиславичів на стілько труднійше, що князі Волини й Київщини найшли окрім Поляків дуже сильного союзника в Угорщині, якій молоде князівство не було бажаним сусідом. В р. 1099 рішили союзники прямо розібрati посіlosti Ростиславичів, однаке похід угорського короля Коломана на Перемишль скінчився катастрофою (як раз на сім полi, де в жовтнi 1914 р. такої самої долi від українських оборонцiв Перемишля зазнали Москалi!). Ще скрутнійші часi перебула Галичина в сер. XII. в. Окружений відусiль ворогами князь Володимирко найшов для себе союзника аж у суздальській династії Мономаховичів, які у змаганю підчинити Київ Суздалеви (к. Москви, його передемніцi) почали довголiтню завзяту боротьбу iз волинською династією Мстиславичів та з їх знаменитим представником Ізяславом 1136—1154. Антагонiзм сих двох княжих династий — то перша історична боротьба між Україною i Московчиною, а союз галицького князя з цею другою можна назвати першою проявою політичного московофільства на нашій землі. I в сій боротьбі бере живу участь Угорщина, очевидно по боцi Ізяслава. Король Гейза II. (жонатий iз сестрою Ізяслава) піднимає цiлий ряд походiв за Карпати, однаке велика ся боротьба не принесла рiшучого i тривкого успiху жаднiй сторонi, а Київ, головний предмет спору, потерпiв найбiльше; зруйнований по варварськи Сузdalцями (1169) стратив решту свого передового становища i полiтичної вартостi. Галичина, мимо тяжких годин остояла ся i за Володимиркового сина Ярослава тiшила ся навiть довшим спокоєm i культурно-господарським розвитком. Що тiлько за Володимира II. стала на короткий час угорською провiнциєю. Сей князь, прогнаний iз Галича володомирським Романом, привiв Угрiв, якi що правда вiдобрали надднiстрянську столицю, однаке посадили в нiй угорського намiсника (1188),

а Володимира увязнили і завели на Угорщину. Та князь утік із неволі, найшов поміч у цісаря Фридрика I. Й засів на ново у Галичи (1189). Історичний слід сеї перелетної угорської окупації полишився у титулі угорських королів: теж *Haliciae* або *Galiciae*. По безпотомній смерти Володимира II. більше як столітний антагонізм галицько-володимирський закінчився унією обох країв під Ізяславовим внуком Романом В. (1200).

III.

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА.

Політичний твір Романа — одної з найбільш героїчних постатій в українській історії, хоч знаної лише з дрібних літописних фрагментів — злучене обох ворожих країв в одну політичну цілість, був олицетворенем української політичної ідеї проти змагань нового панрусиму, репрезентованого після згаданого висше занепаду Київа суздальсько-московськими князями. Вихований під впливом західно-европейської культури, прихильник католицтва, бере він під свою владу і осередок релігійно-культурного життя східної Європи, Київ, й обезпечує його своїми лицарськими походами від нападів степовиків — Половців над Дону, для яких був «львом, тигром і крокодилом». Розширивши (в порозумінню з німецьким орденом) свої володіння на північ від Буга до р. Нарви, володів Роман територією, яка давала йому почесне місце в Європі і робила бажаним союзником. З Угорчиною жив у найліпшій згоді, а в Німеччині був сторонником Гогенштавфів. Як такий попав він у конфлікт із польським князем Лестком і впав у боротьбі під Завихостом (1205) у розцвіті житя і політичних плянів.

Одно з найбільших нещасть в нашій історії; та не лише в нашій, а й цілої середній Європи. Національне нещастє виявилося в тім, що в державі, заледви сконструованій Романом, при дитячім віці його синів, віджили всі супротивні течії, яким загально-українська держава була немила або недоцінена, та спровадили на край страшний (40-літній!) політичний заколот, отриманий із опустошенем, чужими наїздами, окупаціями і т. ін., а що найважніше — край став безсильний і безрадний супроти такої світової катастрофи, як інвазія Монголів в Європу. Недостачу європейського передмуря у стилі Романа В. відчули тоді болючо й сусідні краї: Угорщина, Польща, Німеччина.

Оба Романовичі, Данило й Василько, хоч визначні постаті нашої історії, не дорошли до батькової міри, та головно з вини обставин. У часах патримоніяльного права, коли держави не відделяв ніхто від особи князя, немовлячий їх вік був найбільшою перепоною у продовженню і довершенню батькового діла. Галицько-володимирська унія, після більше як 100-літньої боротьби між

обома краями, мала за богато зверхних і внутрішніх ворогів, щоб удержати ся й далі без глибоких потрясень. Ідею єдності обох країв репрезентував Данило (1205—1264) і йому прийшлося ждати і бороти ся, серед успіхів і невдач, як триумфатор і вигнанець, цілих сорок літ, заки ся ідея впòвни здійснила ся. Політичні перепони в сім ряді зусиль походили з боку: 1. галицького боярства; 2. споріднених княжих династий; 3. сторонніх держав.

На галицькім ґрунті виросла своєрідна боярська верства, якої генеза мало ясна та якої історична роль дуже характеристична й однакова у всіх віках аж до нинішнього дня, без огляду на національно-культурну еволюцію сеї аристократії і без огляду на політичну долю й державно-правне становище Галичини. В характері сього невмирущого боярства лежить основний рис анархизму, що виявляється в непогамованім нахилі до самоволії, в жадобі влади, в безоглядності супроти підданих, в непокірності й віроломності супроти князя, при рабських формах у відношенню до нього одночасно — нещасті для кожної держави з таким живлом. Сильна рука Романа давала собі раду з ним, та за Данила скіло воно дуже богато лиха. Само ділило ся на родові котерії, які, без глибшої політичної чи соціальної думки, готові були на услуги кожному претендентові або суперникові, який умів їх відповідно винагороджувати. Маємо навіть приклад, що один із бояр посягнув навіть за княжою короною і дійсно короткий час сидів у Галичи (1214). Подібним духом коромоли й непокірності були овіяні й епископи.

Такою безідейною боярською опозицією користувалися ріжні суперники Романовичів до галицького стола (до володимирського менше). Перші поважні кандидати були з чернігівської династії, сильно роздробленої, що стояла під впливом суздальської політики. Споріднене з Ростиславичами (через Ярославну, жінку Ігоря Святославича, героя «Слова») дало підставу трьом братам Ігоревичам, при помочі деяких давнійших Романових ворогів та місцевого боярства опанувати Галич, де одначе по недовгім часі стрінула їх соромна смерть на шибеници з рук того самого боярства (1211).

По короткотревалім узурпаторськім володінню боярина Володислава Кормильчича заважила в Галичині угорська політика. Тодішній король Андрій II., приятель Романа і його вдови, виступив таки зараз 1205 р. в характері опікуна малолітніх дітей, яких тодішнім звичаємуважав своїми васалами й на тій основі почав до давнішого титулу *rex Galiciae* додавати ще *rex Lodomeriae* (Володимирий). Та його особисті невисокі кваліфікації, недостача засобів, хрестоносний похід і безнастанні непорозуміння із власними великими можливостями були причиною, що ся опіка була здебільшого фіктивна й аж узурпация Володислава приневолила його до більше рішучих заходів, одначе — по традиції 1188 р., — не в користь Данила, а для свого сина Коломана, якого — на основі спишської умови — подружив з Саломеєю, дочкою кра-

ківського князя Лестка, посадив у Галичи (1214) й коронував за згодою папи на короля. Нова королівська пара була ще та-
кож у дитячім віці, власті спочивала у руках угорських воєвод, а сі менше всього дбали про симпатії галицької людності. На
сім не лише розбив ся плян Андрія і самих визначних Галичан
завести релігійну унію в краю (Галичина належала до київської
митрополії), а й само панованє Коломана підтяло ся. Інтриги
Лестка й заходи елементів неохочих Уграм і унії спровадили у
Галичину руського „Ричарда Львине серце“ — Мстислава Уда-
лого, перед тим новгородського князя; він взяв Галич і полонив
самого Коломана (1220). Супротив того угорський король мусів
призвати Мстислава галицьким князем, натомість сей віддав Пе-
ремишль другому угорському королевичеві, Андрієви (1222).
Незабаром зорганізувала ся опозиція і против Мстислава, а осе-
редком конспірації був — Перемишль. Дійшло до конфлікту.
В Галичи засів Андрій (1227), а Мстиславові полишило ся лише
Поділє, незабаром і чернецтво.

Тепер виступив на сцену відпиханий доси правний дідич
Галичини — Данило. В рр. 1230—1233 веде він, зі змінним
щастем, боротьбу з Андрієм, який і вмер обложений у Галичи.
Недалека по сім смерть самого короля Андрія II. (1235) закін-
чила змагання Угорщини обезпечити Арпадам панованє в Га-
личи — політику, що ведена іншими руками могла була до-
вести до іншого успіху. Попри свою перемогу над угорським
королевичем Данило й дальше признає номінальну зверхність
Угорщини над Галичиною, та новий король Бела IV. був зразу
неприхильний йому і почав підpirати нового претендента Ро-
стислава (з черниг. династії), якого зробив своїм зятем. Нова
боротьба за Галич скінчила ся що тілько 1245 р. у битві під
Ярославлем, де Ростислав з угорським війском і своїми галиць-
кими сторонниками був рішучо розбитий й подав ся на Угор-
щину (там став він баном Славонії). У слід за сим почали ся
між Галичиною й Угорчиною приязні відносини: взяло верх
зрозуміне спільної небезпеки і спільних політичних цілей, а ви-
словом його була й родинна звязь (Лев Данилович оженив ся з
королівною Констанциєю).

Успіх Данила під Ярославлем мав не так політичну вар-
тість як династичну. В політичнім напрямі належите викори-
станє його було вже неможливе з огляду на той переворот на
Сході, який настав наслідком великого монгольського наїзду і
якого жертвою упав Київ (1240), саме у хвили, коли Данилови
пощастило й тут відновити галицьке намісництво. Наїзд мав
катастрофальні наслідки для українського народу взагалі, а га-
лицько-володимирської держави зокрема. Татари не спинили ся
на Дніпрі, а взяли під свою безпосередні власті край аж по
линію Случ—Ушиця, значить — мало не до нинішньої східної
границі Галичини. Поминаючи повне запустінє тривко обсадже-
них просторів, також усі західні території держави потерпіли
страшне зруйнованє, подібно як і Угорщина.

Попри всі ті нещастья Галичина - Володомирія мусіли зазнати й того, що її пан Данило мусів покорити ся особисто ханові в його обозі над долішною Волгою, куди вибрав ся зараз після перемоги над Ростиславом. Се прикре упокорене князя не було, що правда, зовсім однозначне з васальною залежністю, однаке відношене фактичних сил між Галицько - волинською державою і Золотою Ордою було таке, що першій не було іншого вибору як або корити ся безумовно другій (подібно як робили московські князі), або готовити ся до рішучої розправи з нею. Лицарський Данило вибрав, очевидно, се останнє. І він присвятив останні десятиліття свого житя ідеї реванжу й визволення. Будова і скріплюване городів при помочі привилейованих німецьких колоністів мала піднести оборонність самого краю. Тоді повстал Львів на місци занепалого Звенигороду, а перед ним іще Холм, зацвив Володимир (»город, якого і в Німеччині не видано«) й ін.; натомість тратив щораз більше свою вартість Галич, з огляду на спарапліжоване Татарами торговельної дороги по Дніпру і Пруті. Окрім того Данило переймив ся, під впливом папського посла Плано Карпіні до Золотої Орди, ідеєю спільногого хрестоносного походу проти Татар та виявив чимало енергії у завязуванню політичних союзів.

Найперше очевидно треба було мати прихильність найважнійшої моральної сили тодішнього світа — апостольської столиці. По довших переговорах між Данилом і папою Іннокентієм IV, порозумінє між обома сторонами виявилося 1253 р. коронацією Данила на короля і приступленем галицько-володимирської церкви до унії з Римом. Тривкий по ярославській битві союз із Угорщиною довів до того, що Галичина взяла діяльну участь у боротьбі за спадщину по австрійських Бабенбергах: після порозуміння Бели IV з папою подружив ся Данилів син Роман і з австрійською дідичкою Гертрудою і вступив до боротьби з Отокаром чеським, однаке не маючи достаточно піддержання з боку Бели уступив з нерівної конкуренції; батько ж його помогав ще Белі в битві під Крайсенбрун 1260. Позатим дбав Данило про союзників у Польщі, на Литві і в Прусії (1254), однаке Татари слідили пильним оком сій його політичні заходи і кількома походами на Данилові землі, головно великим наїздом 1259, розбили всі його надії на прогнане Татар за Дніпро. Поминаючи смерть Іннокентія IV., знаємо, що політична ситуація в середині XIII. в. просто виключала здійснене пляну хрестоносного походу у східну Європу. Наша держава не лише була зруйнована наново Татарами, а ще володарі її були присилувані власними людьми розкинути міські укріплення, немилі диким степовикам. По сій великий політичний невдачі, яка повела за собою й упадок церковної унії, зломаний Данило жив не довго († 1264), а трохи згодом умер і його брат Василько, що весь час стояв у політичній тіні брата, володаря, який серед менше трудних обставин був би близкучим політичним феноменом з огляду на свою лицарськість, постійність, культурність і гуманність.

Негативний—загалом беручи—результат Данилової політики в останнім 20-літтю панування був причиною, що син його Лев (1264—1301) змінив дещо дотеперішні політичні принципи і дійсно завдяки тому здобув красні успіхи ніж його батько. З татарами старав ся жити у згоді і не вагував ся брати участі в їх походах у сусідні краї (Угорщину, Польщу й Литву), щоб тільки охоронити по змозі свої краї від пустошення. Близьке його споріднене з Арпадами дало йому нагоду виступити з претенсіями свого сина Юрия до спадщини по них і взяти участь у боротьбі за неї при кінці XIII. в. Знайшовши на Угорщині прихильну партію шляхти, опанував він північно-східні комітати з Мункачем, які наслідком того близько одно людське покоління входили у склад галицько-володимирської держави. На сі часи припадає племінно-церковне сформоване т. зв. Угорської Руси. У звязи з угорською політикою Льва були його відносини до Чехії. Король Вячеслав II. змагав до заволодіння цілою Польщею і велику частину свого успіху в сім напрямі завдачував широму другови Львови Галицькому, з котрим станула специальна умова що до Угорщини і Польщі. Поза тим продовжав Лев прихильні відносини з німецькими лицарями у Прусії, здебільшого коштом Литви.

Політичні успіхи Льва дали змогу його синови і наслідникови Юриєви I. (1301—1308) піднести блеск свого панування коронацією на короля. Взагалі початок XIV. в., се момент поновлення розцвіту Галичини-Володимириї, безперечно найсильнішої тоді держави в сій частині Європи. Се її становище було умовлене хвилевим занепадом татарської могутності та внутрішнім розстроєм Угорщини, Польщі і Литви. В тім же часі процес диференціяції старої Руси й відокремлювання українських земель від московських, початий ще в XI. в., поступив дуже сильно наперед, обхопивши сферу доси спільну для цілої східної Європи — сферу церковної організації. Се стояло у звязи з історичною долею Київа.

«Мати городів руських» стратила, що правда, вже давно своє політичне значінє як столиця Руси, однаке задержала давній характер релігійного осередка для цілої східної Європи. Опановане Київа Татарами не лише відобрало гал.-володимирській державі змогу користувати ся його ідеальним капіталом. На переломі XIII-XIV вв. київський митрополит, хоч родом Галичанин, бачив себе приневоленим перевести свою столицю з Київа у Московщину, якої князь був постійним васалем Золотої Орди. Не даром московська церква поминає цього митрополита як святого; своїм (мабуть невласновільним) ділом дав він московським володарям у руки неоцінений капітал, який до нині приносить високі відсотки московській політичній ідеї (зразу патріярхат, опісля царепапизм). Така доля київської митрополії не могла не журити галицьких володарів і у звязи з сим були з одного боку нахил їх до ідеї церковної унії з Римом, з другого змагане утворити окрему галицьку митрополію, незалежну

від московської. Справа унії, живо дискутованої у XIII. в. серед усього східного християнства, не довела до сподіваного успіху як в інших краях так і в Галичині. Без огляду на прихильність князів і самого духовенства не встигла унія пустити глибшого коріння ані в XIII. ані XIV. в. з ріжких причим, про які тут годі говорити, в кождім разі тодішні заходи підготували до певної міри ґрунт під пізнійший розвиток церковної злукі, що стала неначе національною українською релігією. І змагання утворити самостійну галицьку митрополію зустрічали чималі труднощі. Енергічним заходам Льва I. і Юрія I., в міру упадку київської митрополії, вдало ся виєднати у царгородського патриарха поставлене окремого митрополита в Галичи (1303), та Москва інтригувала всіми способами в Царгороді доти, доки не добила ся скасування галицької митрополії (1347). Справа ся одначе віджила по упадку галицько-волинської держави.

Передчасна смерть короля Юрія I. була аналогічним нещастем для держави як смерть Романа В. Малолітні сини Юрія, Лев і Андрій (1308—1323), виховані під впливом реставратора Польщі Володислава Локтика, знайшли ся в дуже трудних обставинах з огляду на зрист і скріплюване всіх сусідних держав. Кандидатура їх до угорської корони проти Карла Роберта скінчила ся утратою закарпатської посіlosti; поодинокі приграничні простори перейшли до Польщі або Литви, вкінци самі князі в боротьбі з Татарами за визволене Київщини лягли головами. На них вимерла мужеська лінія потомків Романа В., а після кілька літнього заколоту власть у галицько-володимирській державі опинила ся в руках сестрінка попередніх князів, польсько-мазовецького князя Болеслава, що під іменем Юрія II. закінчує ряд самостійних володарів Галичини-Володимириї († 1340). Мимо свого польського, по батькови, роду старав ся він покласти певні межі тодішньому зростови Польщі і в тій цілі не лише піддержує традиційний прусько-галицький союз, диктований спільними інтересами супроти Литви, а ще й розширює його з огляду на подібну спільність інтересів супротив Польщі. Ся політика одначе не принесла бажаного успіху. З одного боку наступив тісний союз між Польщею й Угорщиною (1330), а з другого Юрій II попав у (мало розяснений) конфлікт із галицьким боярством та переплатив його своїм житем на початку 1340 р.

На галицько-володимирські землі кинули ся тепер жадні сусіди.

IV.

БОРОТЬБА ЗА ГАЛИЧИНУ В XIV. В.

Смерть останнього галицько-володимирського князя дала привід мало не до 60-літньої боротьби за спадщину по нім. Участь у ній беруть зразу чотири політичні сили: Угорщина,

Польща, Литва і Татари; та останні, будучи в постійнім упадку, мусіли скоро уступити з турніру. На середину XIV. в. припадає політичний розгін всіх трьох згаданих держав, особливо Литва виявляла велику експанзивну силу в полудневім напрямі. Князі її, здавна посвоючені з руськими княжими родами, готовилися повторити подекуди роль династії Руриковичів у східній Європі, а галицько-володимирську державу вже перед тим відсунули з півночі до рр. Буга і Припети. Тепер же один із них, Любарт Гедиминович, споріднений також із Юриєм II., виступив як кандидат до Галичини і Володомириї, однаке у сім змаганю зустрівся з подібними ж претенсіями Угорщини й Польщі.

Права Угорщини до наших країв випливали зі знаного нам уже попередного відношення між обома сторонами, в порівнаню з тими правами претенсії Польщі були майже без теоретичного оправдання, однаке тодішні її взаємини з Угорчиною були того роду, що остаточно весь спірний предмет опинився в польських руках. З одного року страта Шлезка в користь Чехії, а східного Поморя (тепер зах. Прусії) в користь німецького Ордена приневолили молоду (новозорганізовану) польську державу й її талановитого володаря Казимира В. вложить цілу енергію в завойоване того європейського осередка, яким була Галичина; з другого боку династична умова між польськими Пястовичами й угорськими Анджьювінами (1339), яка довела до часової унії (1370—1372), зкоординувала на довший час політичні змагання обох держав, чи радше — як опісля показалося — запрягла угорську до служби польським цілям.

Перші воєнні походи Казимира при угорській помочі на Галичину не принесли бажаного успіху. Володимирия з краєм по лівім боці Буга (Белз, Холм) опинила ся в руках Литовців, Галичина ж ще цілих девять літ (1340—1349) удержала фактичну самостійність, під проводом одного зі своїх вельмож, перемиського воєводи Дмитра, який одночасно признавав зверхність всіх трьох конкуруючих держав. Зворот наступив по його смерті, коли Казимирові вдалося захопити цілу Галичину і хвилево все Побуже з Белзом і Володимиром аж по Берестє на північ. Однаке сей успіх був дуже нетривкий як на сили польського короля. І тоді то стала умова між Польщею й Угорчиною (1350), в якій зазначено, що угорські королі мали й мати дідичні права до Галичини й Володомириї, та польський король буде володіти ними до кінця свого життя, а після того сі краї переходять до угорської корони; тільки в разі якби Казимир полішив по собі сина, Угорщина заплатила б йому 100.000 фл. відправи. На основі сеї умови угорський король Людвік бере сильну участь у боротьбі з Литвою (1351, 1353), що закінчується аж 1366 р. формальним поділом колишньої галицько-волинської держави: Галичина з західною Волинню остала при Польщі, східна Волинь із Луцьком при Любарті, а белзько-холмська земля («Україна» по лівім боці Буга) при лит. кн.

Юрию. Смерть Казимира (1370) змінила відносини на стілько, що ціла Волинь (з Володимиром) перейшла у литовські руки, а Галичина, по мислі умови з 1350 р. припала Угорщині.

Литовські князі пробували згодом заволодіти й Галичиною та спровокували великий похід Людвика на Белз і Холм (1377), що закінчився упадком кн. Юрия й обкроєнem посіlostий Любарт (Брідщина), який був приневолений признати над собою зверхність Угорщини. Галичину віддав Людвік на перед своєму палатинови Володиславови кн. опольському і сей правив нею (1372 до 1378) то як намісник (*governator*) то як князь (*dominus et heres*), опісля прилучено безпосередно до Угорщини з окремим генеральним старостою (*capitaneus generalis*) на чолі. По смерти Людвика (1382), коли одна його дочка стала угорською королевою (Марія), друга польською (Ядвига), питане державно-правної чи радше партимоніяльної принадлежності Галичини стало предметом спору між обома державами.

Польща, довівши до подружка своєї королеви з вел. кн. литовським Ягайлом і до польсько-литовської унії (1385), ужила всіх способів, щоби удержаніти ся при, тепер уже безумовно потрібній для неї, Галичині: Ядвига іде особисто в похід, проганяє угорські залоги і проголошує анексію Галичини до Польщі (1387). Стало ся се всупереч заходам згаданого кн. Володислава, що »записав« наш край чеському королеви Вячеславови, однаке не міг нічого вдіяти при пасивності чи радше слабости Угорщини. Новий її король Жигмонд старав ся лиш дипломатичними заходами запевнити права угорської корони до Галичини (1412, 1415, 1423), однаке поза повторене зasad висловлених в умові 1350 справа не вийшла. Галичина полишила ся при Польщі аж до 1772 р.; політична увага Угорщини мусіла звернути ся в іншім напрямі (поминаючи епизод 1657 р.), й історичні права її до Закарпаття відозвали ся що-тілько при нагоді першого розбору Польщі.

V.

ГАЛИЧИНА ПІД ПОЛЬЩЕЮ (1287—1772). ПРИЛУЧЕНЕ ДО АВСТРИЇ.

Уявім собі історичну карту середньої Європи у 2-ій половині XIV. в. Ціла майже східна і середна частина Галичини належить до Угорщини; західна, за Вислоком, належить до Польщі, яка без мала, має такі границі як нин. росийська Польща; Шлезк належить до Чехії, що остає в династичній звязи з Угорчиною; устє Висли належить до Прусії; простори ж від Буга по Балтик, жерела Дніпра й Чорне море — до Литви. Між Польщею й Литвою завязується унія (1385) — чи не маємо готового сурогату нинішньої Росії? І против кого відразу обернула ся сила злучених держав? Проти Чехії-Угорщини, якої

закарпатська провінція була невигідним тернем у польсько-литовськім державнім тілі й її анектоване (1387) було не так довершенем унії (воно ще не зараз прийшло), а просто передумовою вдатності цього важного союза. У слід за тим польсько-литовська держава кинула ся з усею силою на здобутє берегів Балтійського моря коштом пруського Ордену (1410). Чи не нагадують ся тут наші дни? Коли коротко тревала київська держава Володимира В. з імені і традиції може звати ся, до певної мірі, метеоричним прототипом нинішньої Росії, то польсько-литовська держава поновляє сей тип вірнійше, ширше та, що особливо важно, тривкійше.

Правда, литовсько-польська держава не встигла відограти тої історичної ролі, якої можнаб сподівати ся по корисних обставинах положення і народження та по перших її політичних успіхах, та всеж таки до середини XVII. в. була вона європейською великодержавою. Односторонній розвиток її внутрішнього політичного житя (невгамоване пановане шляхти, релігійна нетерпимість супроти православних і національний гнет супротив Українців) відобразив державі розгін на зверх (тім охоронила ся Угорщина від небезпеки польської експансії за Карпати), спровадив маразм, розклад і анархію у середину. Типовий зразок такої соціально-політичної і національно-культурної хороби польсько-литовського державного організму давала якраз Галичина. (Лозинський: *Prawem i lewem*).

Вона удержана свої історичні межі як окрема адміністративна територія, т. зв. Руське воєвідство (з землями: перемиською, сяніцькою, львівською, галицькою, теребовельською і холмською) з енклявою Белзького воєвідства — весь час приналежности до Польщі. У хвилі прилучення Галичини всі інші землі колишньої галицько-вол. держави разом із Задніпров'ям належали до Литви, яка помимо персональної унії була зразу у внутрі зовсім самостійною державою. Цікава річ, що Поляки відразу впали на сю думку, якою 300 літ опісля зачудував Європу французький король Людвік XIV., почавши реунійну акцію. Вони стали на становищи галицького історичного права, почали домагати ся від злученої Литви відступленя всіх українських земель і добилися остаточно (в Люблинській унії 1569) того, що польсько-литовською межею стала Припеть і Сож. У зєдинених тим способом українських землях почав ся живий національно-політичний і культурний рух. При сім Галичина з її давною історичною традицією відограла передову роль, даючи всім іншим землям ідейний напрям і доставляючи ряд визначних полководців, політиків і письменників. Відновлена Казимиром В. галицька митрополія зілляла ся, після обєднання українських земель, з також відновленою київською. Та увесь український національний рух мав антипольський характер — із причин діткнених висше. Слабий бік українського житя лежав наперед у тім, що українські землі були польським заднім краєм (*Hinterland*), що політична українська сила (козац-

тво) осередкувала ся на степових, відкритих і малолюдних окраїнах (запорожська узброєна рука була задалеко від галицької голови) і тому змагання Українців до політичної еманципації, мимо хвилевих блискучих успіхів, остали, загалом бе-ручи, безуспішними і дали лише можливість московським царям вілляти живого духа у мертву традицію Суздаля і почати з іншого кінця, знад Волги, «збиране руських земель» — процес, що почав ся уже третій раз в історії східної Європи і відбув ся головно коштом польсько-литовської держави.

До 1795 року західна границя Росії посунула ся по Німан — Наров — Буг — Збруч. Поза нею з українських земель остала лише Галичина з белзько-холмською землею і скравком Волини, що силою поділових трактатів 1772 і 1795 рр. припали, як колишнє добро угорської корони, Габсбургам (умовлена східна границя мала бути первісно Серет, та австрійському правительству вдало ся її пересунути на Збруч); в тім самім часі (1774) прилучила ся ще й Буковина. Тим способом простір колишньої галицько-володимирської держави був поділений між Австрією й Росією. Лише пасивність австрійської політики 1793 р. була причиною, що й головна частина Волині (по теорії того самого історичного права що й Галичина) не припала Австрії і що тоді перша австрійсько-російська границя не пішла вздовж Горині або Случі, лише лягла на Бузі. Та й ся межа пересунула ся дуже скоро в ще некориснішім для Австрії напрямі: утворене Варшавського князівства (1806), його збільшене (1809) та остаточна переміна на т. зв. Польське королівство конгресове (1815) в унії з Росією — створили нинішну лінію границі. При сім, поминаючи короткотревале відступлене Тарнопільщини 1809—1815, відпала від Австрії і більша частина території між Бугом і Вепром (Замостє—Холм). Ще доки в Польщі удержувала ся автономія, то невигідність нової границі для Монархії не мала особливого практичного значіння, та від 60-их рр. XIX. в. стала вона грізним *memento* для Відня. Сеж очевидно повернули відносини з літ 1385—1387!

VI.

ГАЛИЧИНА ЯК ІСТОРИЧНИЙ ВОЄННИЙ ТЕРЕН В СЕРЕДНИХ ВІКАХ.

На сю тему можна-б, очевидно, писати томи, знаючи, що наш край був стілько разів предметом боротьби, особливо до кінця XIV. в.; тому в рамках отього письма не можна дати й найзагальнішого нарису воєнно-історичного значіння Галичини. Такий нарис був би безкорисний не лише задля своєї поверхності, а й задля свого опізнення. А шкода! Якби політична вага Галичини була перед війною краще знана і зрозуміла, то крім політично-історичних монографій давно бувби появив ся цілий ряд воєнно-історичних монографій про сей край. Що з

того бувби тепер не сам тілько академичний науковий хосен, показує теперішна світова війна зі своїм множеством стратегічних і тактичних архаїзмів, головно у використовуваню терену. Москалі і в сїм напрямі зробили нам несподіванку, знаючи добре Галичину не лише політично, географічно, картографічно і т. ін. а й історично. Досить — нині уже не час писати історію давніх війн у Галичині, все таки не зайва річ буде вказати найяскравіші моменти минувшини, на скілько історичні жерела дають яку-таку можливість їх дослідження.

Про воєнні подїї Х. в. не можемо вже нічого сказати понад їх політичний результат. Похід Володимира В. на Червонщину і Перемишль (981) вийшов мабуть із Волині через Буг (вказівка: м. Володимир). Дорога знов польського короля Болеслава з Святополком на Київ вела через Буг коло Берестя, де був побитий Ярослав (1018); тудоюж ішов мабуть і Болеслав II. пів століття пізніше. Богато натомість цікавих моментів дає історія галицько-волинської війни 1097—1100. Маємо тут похід Ростиславичів на Володимир проти варварського Давида (1098); побідну битву тих самих галицьких князів із Святополком київським (наслідником Давида) на «Рожнім полі», себто в околиці Буська-Красного; вкінци перемогу їх під Перемишлем (1099) над Уграми, які прийшли на поміч Святополкови. Перед тим (1095) робили Угри під королем Володиславом Святим якийсь похід у Галичину, та близших відмостей про нього не маємо. Після невдачі під Перемишлем найближший похід Угрів за Карпати був 1123, однаке сим разом із хоробрими Ростиславичами проти Володимира Мономаха; облога Володимира скінчилася однаке задля неохоти угорських вельмож нї на чім.

Цікава війна Володимирка галицького з Всеволодом київським 1144. Була се просто інвазія сил київських, чернігівських, переславських, смоленських і турівських при польській підмозі на Галичину. Вони посувалися головно від сходу на Теребовлю, а коли Володимирко, маючи невелику угорську поміч (бана Белуша), не міг оборонити р. Серету, уступив до Звенигороду (коло Львова) і тут задумав оборонятися; однаке противникам вдалося обійти його з півдня; князь просив міра й одержав його, завдяки своїй проворності — не на тяжких умовах. Піднятий Всеволодом другий похід 1146' був ще менше вдатний; він розбився на тім самім Звенигороді.

У війнах Володимирка з Ізяславом володимирським Угорщина помогала, як звісно, сьому другому. В 1150 р. Ізяслав ладив ся йти на Галичину вздовш Буга, Володимир ждав на нього у Белзі, однаке довідавши ся, що король Гейза II. перешов уже гори і взяв Сянік, поспішив проти нього, щоби боронити Перемишля. Коли виявилося, що він не в силі вигнати Угрів оружно, спонукав їх до відвороту, підкупивши вельмож, зоки ще Ізяслав надтягнув в своїми силами. Невдачу сього походу мав направити новий 1152, коли Ізяслав і Гейза рішили прогнати Володимира зовсім, а його край поділити між собою.

Угорський король привів із собою велику як на ті часи армію 76 полків. Володимирко ждав на нього по лівім боці Сяну, однаке побитий подав ся до Перемишля боронити переходу через ріку. Коли від Ярославля надтягнув Ізяслав, не мав галицький князь іншого виходу як покорити ся і приймити розмірно легкі умови побідників. Два роки пізніше Ізяслав вчинив новий похід на Галичину, який рішив ся в кріавій битві над Серетом коло Теребовлі, однаке ся володимирська перемога над Галичиною не могла бути політично використана задля скорої смерті Ізяслава.

З воєнних операцій на території Галичини XIII. в. заслугує уваги війна між Угорщиною і Мстиславом Удальним 1219—22. Король Андрій II. рушив від Сянока на Перемишль, галицька залога «евакувала» се місто, так що без бою займили його Угри; подібно стало ся з Городком, де залога збунтувала ся була проти Мстислава, що зайшов дорогу неприятелеви на р. Зубрі (линія Львів—Миколаїв н. Д., мабуть коло с. Зубрі), однаке — супроти подїй із Перемишлем та Городком — уважав відповідним уступити у східнім напрямі на р. Серет, поручивши оборону Галича кн. Данилови. Андрій не міг взяти Галича одним замахом і не хотів облягати його довше, маючи загрожений бік із Поділя, тому рушив (з наспілою польською підмогою) наперед на Мстислава, прогнав його поза межі Галичини й аж тоді обернув ся знов на Галич; супротив того Данило вийшов із города і зробив вдатний, серед постійного бою, відворот на Товмач, Городенку і Буковину в нин. Бессарабію, де перейшов Дністер і злучив ся з Мстиславом. Тодіто угорсько-польське військо рушило на Володимир вол., однаке Данило постараав ся, що Литовці зробили диверсію на Польщу, а Мстислав привів Половців і наслідком того противники почали поспішний відворот, а угорська залога в Галичи разом із молоденьким королем Коломаном дістали ся в неволю. В пізнійшім конфлікті Мстислава з зятем-королевичем Андрієм (1226—7) оперували в Галичині одночасно дві угорські армії, що вийшли з Перемишля: одна під королевичем на Галич, друга під королем на Городок, Звенигород (Львів), Требовлю у Волинь, та Кремінець показався не до здобуття, з того скористав Мстислав й у відвороті побив Угрів.

В пізнійших війнах Данила з королевичем Андрієм на Галич (1230—33) замітний похід (невдатний задля хоріб у війську) другого угорського королевича Бели вздовж цілої Галичини й Буковини від Сянока по Раднянський перехід (1230). Цікаві хоч загалом мало успішні угорські походи на волинські міста: Володимир (через Ярослав), Шумськ і Перемиль; Данило не лише оборонив Волинь, а й раз на все відвоював Галич. Його пізнійші кріаві розправи з Ростиславом (1244—5) обмежили ся на Посянє коло Перемишля і Ярославля.

В боротьбах Угорщини і Польщі проти Литви за Галичину в серед. XIV. в. варті уваги походи угорського короля

Людвіка В. у союзі з польським Казимиром В. в р. 1351 союзна армія вийшла від Krakова на Сандомир і Люблин під Берестє, де стала умова з литовським кн. Кейстутом, хоч корисна для союзних держав, та не тривка. Зараз другого року потім Угри ідуть на Сянік і Перемишль, лучать ся з Поляками під Белзом, однаке не встигши взяти сеї твердині приступом, вдоволяють ся лише формальними користями.

Третій союзний похід (крім Польщі ще й прусський Орден) в р. 1366 довів до здобуття Белза, Холму й Володимира. Повторене сього походу було 1377 р., що скінчило ся остаточним видертєм лівого боку р. Буга з литовських рук і прилученем його до Галичини.

Польська анексія Галичини 1387 р. мала такий напрям: Ярослав, Перемишль, Городок, Львів, Галич, де намовлено угорського воєводу Бенедикта до здачі міста.

Як бачимо, Галичина протягом XI. до XIV. вв. була полем воєнних операцій у ріжних напрямах, та як виходить із усього, старосвітські дороги удержали й по нинішній день своє стратегічне значінє, без огляду на колosalний розвиток технічних засобів у комунікації. Коли навіть візьмемо під увагу теперішню австро-угорську офензиву в півднево-східнім закутку Галичини, то й у сім напрямі маємо середньовічний прототип у молдавських і молдавсько-турецьких походах 1490 і 1498 р., що ішли з Буковини на Галич, Рогатин, Львів, Перемишль і Ярослав.

Посередньовічні часи полішаємо на боці, не лише ради тісноти місця, а головно ще більше тому, що за польських часів війни за Галичину устають мало не зовсім (задля територіального розросту Польщі-Литви та занепаду Угорщини); і хоч воєнні операції ведуть ся також у нашім краю, то вони з одного боку політично мало впливали на долю його, із другого — вони досить загально звісні щодо воєнно-історичного свого значіння.

В. Росія і Галичина.

Висше поданий історичний нарис поясняє — здається нам — досить добре політичну й воєнну вагу Галичини до хвилі ліквідації історичної Польщі—Литви, зглядно до часу сформування нинішнього коронного краю в Австрії. На основі сього нарису можна схарактеризувати історичне значінє старої батьківщини Ростиславичів коротко так: вона була наперед одним із узлових каменів староруської держави; дальнє одною з сил, що довела сю першу передотечницю нинішньої Росії до розкладу; пнем,коло котрого виросла могутна галицько-володимирська держава — перший вислів політичного сепаратизму

українських земель від московських, перша реальна основа в розвитку української національної ідеї; вона була довгий час передмур'єм Угорщини від монгольського варварства; страчена на річ Польщі, стала угловим каменем у будові польсько-литовської унії — сеї другої передотечниці нинішньої Росії; при розпаді Річипосполитої отсей многоважний середноевропейський вузловий кут і вихідні до сходу ворота дісталися наддунайській монархії — неначе бог історії дарував їй чудесний перстень, полишаючи однаке їй самій догадати ся, яке слово заклятия уводить у рух таємні прикмети дарунку.

Австрійсько-угорська унія 1526 р. втягнула була габсбурську монархію у сферу політичних інтересів Балкану і в сім напрямі пійшла яка половина всіх політичних і воєнних зусиль Монархії; результати були без сумніву ще більші, якби не давна політична традиція, що заставляла марнувати величезні сили на неможливих до удержання позиціях у Бельгії, Надренщині, Ломбарді... Прилучене Галичини відкрило перед Монархією нові горизонти політичного й господарського розвитку. Йосиф II. був без сумніву свідомий того історичного моменту, та Наполеонські війни (мимо їх впливу на об'єм закарпатських посіlostей Австрії) й пізніший легітимізм затемнили сю свідомість так, що після 1848 вже не було цілком зрозуміння політичної вартості східного краю коронного...

Того самого не можна сказати про Росію. Вже у самім 1772 р. робила вона ріжні труднощі Австрії в окупованому краю і виявляла чимало інтересу до його столиці. Звісно також, що Й Олександер I. високо цінив можливість посісти Галичину і готов був за неї «дарувати» Австрії румунські князівства, та в практиці міг анектувати лише східний скравок (Тернопільщину), і то тільки на шість літ (1809—1815).¹⁵ Звісно також, що цар Николай I. охочий був узяти під свою високу руку сей «искони руський край», а чеські Панслависти 40-их рр. XIX. в. (прим. Ганка 1841) звязували свої національно-політичні мрії з надією, що Росія заволодіє передтим Галичиною. І з правдиво московською терпеливостю почала Росія тихі, хоч дуже систематичні, широко закроєні й доцільні підготовані, щоби дістати в руки сей гарний кусок. У сім змаганю висловлювався зразу головно експансивний дух Московщини, та згодом виявився поважніший характер того зусилля — воля відвернути через забір Галичини грізну небезпеку для царської держави. Се веде до розваження головних мотивів Росії у сій політиці.

Наперед важні огляди географічно-стратегічні. Для російського державного організму на просторі від Варти по Прут є Галичина й Буковина дуже немилім клином, тим більше, що всі галицькі ріки переходят у дальшім бігу на російську територію. Російським політикам і стратегам просто як ідеал усміхається ся перспектива заключити зачіпно-оборонний трактат із... Карпатами (подібно як над Балтиком радо по-

сунулиб границю на Вислу). Вагу сих географічно-стратегічних моментів признавав і ген. Куропаткин в окремім меморіалі для царя (1900), сам не будучи прихильником завоювання Галичини. Хоч подібні моменти, як вище названі, можуть самі рішати про політику кожної великої держави, то для Росії важні були ще й інші згляди, між ними не найменше історичні.

Московщина завдячує свій великанський розвиток у високій мірі тій зручності, з якою її володарі уміли використати історичну традицію по колишній староруській державі, традицію, яка — що вже знаємо — дуже рано stratiла свій політичний зміст та крім старого імені (Русь, Русини, Росія, руський, росийський) оперувала лише церковно-релігійною традицією Київа, розірваною на якийсь час за галицько-волинської держави, згодом склеєною за польсько-литовської унії, вкінці зовсім підпорядкованою знарядям московської політики: патриархатови і синодови. Сею релігійною традицією користувалися московські володарі так успішно, що до кінця XVIII. в. встигли »зібрати всі завітні руські землі« окрім тих, що опинилися в межах Австро-Угорщини. В сім маємо також пояснене, чому Росія, загалом беручи, толерантна до всіх конфесій, виявляє глибоку, нічим не до перемощеня, ненависть супротив релігійної унії з Римом; їй не то не може бути місця в межах Росії; вона є й поза границями держави предметом постійних атаків, скритих і явних, з боку офіційальної росийської церкви. Отся релігійна роль віддала росийській політиці величезні користі при упадку Польщі, у процесі розкладу Туреччини, а тепер попробувано того самого способу на Австро-Угорщині (процеси в Сиготі і Львові 1913/4). Довершити »збирання руських земель« забором прикарпатського дідичства Ростиславичів і Романовичів, яких правним наслідником хоче бути рід Гольштайн-Готторп, та приверненем у них старого православя — се одна з найвисших мрій росийської державної політики, мрія — поза Росією хиба Італіянцям добре зрозуміла.* Тому не дивно, що вже у перших початках війни між Монархією і Росією (18. серпня 1914) маніфест росийського начального полководця проклямував грімко »велике історичне діло — діло зібрання в одно руській землі«, що місяць пізніше (22. вересня) цар впевняв новопоставленого генерал-губернатора Галичини, що «з усею Росією тішить ся з прилученя давної Червоні Русі»; а вкінці росийський президент міністрів в інавгураційній думській промові (9. лютого 1915) назвав сподіване здобуте Галичини тим »останнім цвітом, якого ще не ставало у живому царському вінци«; і тим усі три здерли остаточно заслону з дійсного обличя довголітної політики Росії супротив Австроїї.

* Штука росийської політики користувати ся історичною традицією виявляється ся добре м. ин. і тим, що Москалі приготовили вже в часі війни анексію Галичини в її історичних межах (з Решовом!), згори відступаючи решту нинішнього коронного краю, з доброю пайкою „руської“ людности, будучій Польщи від Карпат по Балтійське море.

Що ся маска не відкривала ся давнійше, нічого дивного ; в політичнім світі нема звичаю признавати ся згори до заборчости, особливож Росія уміла завсіди драпувати ся ідеальними й альтруїстичними інтересами, а старе супірництво її з Монархією на Балкані давало найкращу нагоду ховати дійсні йогоістичні наміри що-до Галичини до хвилі рішаючого розрахунку. Дотого, на тлі балканських непорозумінь галицька справа не то не стратила політичної вартості, а противно — виросла до значіння найпевнішого етапу у змаганю знищити вплив Монархії на Балкані і добити ся панованя над Босфором і Дарданелями. Чи можна подумати собі корисніші для Росії обставини задля здійснення сеї мрії росийських націоналістів, як тоді, коли від судетсько-карпатських воріт до Оршови і Коттаро, з кожної карпатської і балканської долини, яструбом зависне гроза інвазії на середний Дунай, коли невидима рука політичної інтриги підойме против себе десяток народностей Австро-Угорщини, а точивий рубель перемінить ся у динаміт на розсаджені остаточної запори на дорозі з Петербурга до Адриї і Середземного моря? Чи в таких обставинах буде ще довго можливо говорити про ривалізацію між Росією й Австро-Угорчиною на балканськім терені, а не про необчислиме в наслідках світове панованє першої?

Всі названі вище мотиви росийської політики супроти Галичини (географічно-стратегічні, історичні й політичні) мають очевидні прикмети заборчости, яка є програмою державної політики на десятки і сотки літ, не має і не може мати означеної терміну задля свого виконання й поодинокі його фази можуть бути довільно відкладані до найзручнішого для справи моменту. Та в гоні Росії на Галичину був ще один мотив, що своєю вагою перевищає всі інші ; мотив, подиктований інстинктом політичного самозбереження, що не дозволяв відкладати довго здобуття Галичини. Отся небезпека — то українська національна ідея з її огнищем у Галичині. Се веде нас до схарактеризовання національного розвитку цього краю в австрійських часах.

Історичний процес відокремлювання й усамостійнювання української народності почав ся — як по переду було сказане — наперед на політичнім полі у формі галицько-володимирської держави (її пізнійше наслідуванє — Гетьманщина XVII—XVIII. вв.); потім проявляв ся у релігійно-культурній сфері — через відокремлене галицької, згодом київсько-галицької митрополії, а найбільше через унію української церкви з Римом; вкінци на порозі найновійшої історичної доби, прийшла черга на новочасну, найважнійшу форму національної окремішності — язикову, яка мусіла надати українській народності остаточні риси національно-культурної індивідуальності. Подібні розвоєві етапи перебули західно-европейські народи здебільшого вже давно, зате славяни (крім хиба поляків) в сім саме згляді були до кінця XVIII. в. майже ще нездиференціоновані, чи то задля відстало-

сти їх національно-культурного житя взагалі, чи то задля уживання спільної славянської мови як письменської. Що його у згаданім часі наступає зворот до індивідуалізації, у змаганю піднести розговірну (людову) мову даної народності до степеня літературної. Між Українцями і Москальми панувало також довгий час щось у роді загальноруської койне з болгарсько-церковною основою, та тепер проявився розділ у формі окремих літературних мов: великоруської й малоруської себто української. Перша відокремилася, із за політичних причин, дещо ранше й як *beata possidens* не перестала уживати й дальше старого спільнотного терміну »руський язык«; другаж попри звичайні в таких разах внутрішні труднощі розбрата зі стариною мала до поборення не тільки конкуренцію мови упривилійованого в державі племени, а ще й умисні перепони сеї держави. Бо Росія дуже скоро зрозуміла, що язиковий сепаратизм Українців дуже небезпечний для самої російської державності, тим більше, що він особливо живо проявився був у Наддніпрянщині, де-як могло здавати ся — сліди давної політичної та релігійної окремішності були достаточно затерті нівелляційними заходами російського правительства. Перспектива улітературнення української мови на цілім півдні Росії була відразу оцінена як слід політичними і національними кругами Росії: українське літературне відроджене зустріло як — не більше і не менше — політичний замах на цілість російської держави! Пійшов у рух цілий ряд драконських, безпримірних в історії, актів против української мови, аж до повної заборони її в літературнім, науковім і публичнім життю (1876). Революція 1905 привела, що правда, автоматично більшу частину цих обмежень до упадку, однаке правительство не змінило зовсім своєго принципіального погляди на українську мову і — знайшовши однодушність навіть у частини бувших революційних сфер — ждало лише нагоди, щоб повернути до попереднього стану, — безглядних репресій. Сю нагоду найшло воно в часі нинішньої війни, видавши генеральну заборону щонебудь друкувати в українській мові.*)

Та одночасно Росія розуміла й розуміє, що всі ті заборони разом з усіми іншими русифікаційними заходами на рос. Україні будуть марні, як довго частина українських земель, многоважна з історичного боку, оставатиме поза сферою правосильності царських указів та міністерських заборон — себто при Австро-Угорщині, де українська ідея має яку-таку можливість проявляти ся у реальній формі на всіх полях суспільного життя: політичнім, релігійнім і культурнім та — всупереч усім місцевим перепонам — здобувати тривкі основи новочасного національного розвитку і через те бути розсадником українського сепаратизму і на російській Україні. Зрозумівши сей слабий бік своєї русифікаційної політики, Росія не поминула жадних спо-

* Одночасно позволило собі на виїмок: розкидало в українській мові писані памфлети против Австроїї.

собів, щоб і в межах Австро-Угорщини здавити, спинити або хоч здискредитувати українську національну ідею; а побачивши безуспішність тих заходів, догадала ся скоро, що одинокий лік на українство — то анексия Галичини, і то не відкладана як справа Царгороду, а безпроволочна, доки розвиток українського національного життя в Галичині й Буковині не прибрав таких розмірів і такої сили, що жадні репресії не убуть його, а противно — по евентуальній анексії сих країв — воно розіллеться широко по українських землях Росії і змарнує всі дотеперішні обєдинительні успіхи.

Як бачимо, українська ідея зробила росийське змагання щодо Галичини акутним і дуже поважним проблемом росийської державної політики. Звичайно, її керманичам годі було передвидіти, коли обставини позволяють скинути маску в сім напрямі, тому в остатних десятиліттях подвоєно й потроєно енергію в цілі параліжовання українського національного життя на території нашої Монархії. Акція ся не нова зрештою. Почала ся вона зараз по 1848 р., коли то вперше виявило ся було (після важких репресій на чільних репрезентантах українського відродження 1847 р.), що саме «галицькі Українці є далеко успішнішим елементом проти Росії ніж Поляки». Первіні методи росийської пропаганди обмежали ся (з огляду на дуже слабіше прояви української думки) на приєднуванє прихильників росийської мови як «загально-руської», матеріяльне підприранє росийських видань, натомість зогиджуванє, осмішуванє і підкупуванє українських язикових змагань; особливо фатальний був вплив дворазового переходу росийських війск через Галичину 1849 р. (против угорського повстання), які мали приказ робити як найкорисніше вражінє в краю. Після кримської війни, а ще більше по невдачах 1866 ся пропаганда перейшла і на релігійне та політичне поле. Глорифікація старого православя й величанє росийської сили й її успіхів переміняли ся постепенно, в міру заострювання суперечностей між Росією і Монархією, найбільше по 1908, у відкриту й підпольну акцію в напрямі релігійної апостазії, державної зради і військової шпіонажі, яка тисячними нитками обмотувала щораз більше нещасний край. В тій пропаганді одно цікаве: росийські агенти цінили головно присуднене інтелігентнійшої молодежі, на селянство гляділи переважно згорда, лише в тих околицях, які в теперішній війні показали ся особливо важними стратегічними цінностями, не жалували ні труду, ні грошей, ні крайної демагогії, щоб тільки насадити росийські симпатії і серед темного мужицтва.*)

Отсе відношенє Росії до Галичини, зглядно до Австрії, давно вже перестало бути тайною для галицьких Українців і вони, хоч їх переконанє не знаходило відголосу в політичних кругах Монархії, напружили всі свої слабі сили в горячковім

* На сей момент звертали були ще перед війною українські посланці австрійського парламенту позір правительства, та не здобули особливого зацікавлення.

будованю власної національної культури, щоби у хвили, як вибє дванайцята година, поставити Росію перед доконаний уже факт українізації публичного життя східної Галичини й відобрести тим способом росийському правительству охоту до анексії. Почалися одинокі у своїм роді перегони, в яких австрійські Українці остали, на жаль, позаду. Та не їх у сім вина, що до війни вони не встигли вийти поза початки самостійного національно-культурного життя на публичнім полі (кілька університетських катедр, кілька державних гімназій, ряд найнизших утраквістичних народних шкіл, толеранция для української мови в публичних урядах, певні права для типової своєї конфесії і т. п.). Українці не мали жадного впливу на політичну владу у краю. Там, де Українці мали певну змогу самодіяльності, на приватно-правнім просторі, національні здобутки далеко більші, однаке все ще за малі й молоді як на величину краю і скількість її людності та як на гігантичні сили ворога. Все таки довели до того, що з маси т. зв. руського населення повисше двох третин стали свідомими Українцями, а з решти лише дрібна частина встигла бути приєднана в користь ворожої ідеї — русофільської. Сей процес не ослабив однаке згаданої вище росийської акції в Галичині, яка не переставала ні на хвилину вдаряти передусім в головного свого ворога і в головну свою ціль — українську національну ідею. Одночасно з наглим топнінєм давнішого т. ск. ідейного москвофільства між люднотю пропаганда ся, оперуючи виключно корупцією, прибрала такі застрашаючі форми, що просто чуло ся в повітря надходячу бурю, а після процесу Бендасюка і тов. та після сераєвської трагедії Українці сподівали ся буквально кожного дня вибуху війни... за Галичину.

Що Галичина була головною цілю війни з боку Росії, се знаємо вже; а що потреба знищення українства була головним мотивом цього кроку, потвердило ся вповні пізнішими подіями. Того самого дня, коли промовляв Горемикин про Галичину в Думі, говорив і міністер заграничних справ Сазонов про причини війни і між ними назвав по імені »українську ідею« як одну з головних. Отсе перший раз промовив відкрито державний росийський муж про українську небезпеку поза межами Росії. Два місяці перед війною (23. мая 1914) говорив він також про неї, однаке не зважав ся ще бути щирим; він згадував лише про »ворожі до Росії течії над границею«, тепер же — пощо скривати? Тепер уже безліч фактів свідчить, чим для Росії Галичина. Ще в Галичині гудуть армати, ще не вся вона в московських руках, а се що є, далеко ще не обезпечене, а вже горячково ведеться »організаційна« робота росийського правительства, робота обчислена не на потребу хвилі, а далекої будущини. А все вістре »перестрою« обернене лише против української мови, української школи, української церкви — як констатує навіть поінформована польська преса. Вивезені й інтерновані галицького митрополита гр Шептицького і цілих

соток найвизначнійших Українців у глибину Росії, насильне перемінюване греко-католицьких церков на православні, замкнене всіх українських шкіл, товариств й інститутів, заборона всіх українських часописій і книжок, прогнане української мови з публичного ужитку аж до написів на склепах і приватних оповісток на мурах! Таке горячкове випереджуване історії має лише один аналогічний приклад таки у росийській минувшині перед 200 літами: в будові Петербурга ще далеко до мира зі Швецією.

Оба приміри свідчать, як дуже залежить Росії на посіданю Галичини. Поминаючи голоси росийської преси й поодиноких публіцистів, найкращим свідоцтвом буде хиба дискусія на тайнім засіданю Думи у лютім. Там говорили всі, політичні партії і правительство, про евентуальні умови миру. Скаля домагань була ріжна, у одних дуже широка (Галичина й Буковина, Познанщина, стара Прусія, мала Азія, Царгород, Дарданелі, Вел. Сербія і т. ін.) у других зовсім смирна (Галичина!), та не було ні одної партії, ні одного посла, який сходив би понизшесього мінімум. Галичина (очевидно з північно-східною Буковиною) то нийнизша ціна за те море крові, яке ллеться від початку серпня м. р., *conditio sine qua non*; на все інше — Сербію, Царгород, Дарданелі, відбудоване Польщі — можна буде остаточно, щоб ужити московського вислову, наплевати ...